

ป่าเว้น: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโส
Conserved woodlands: The tradition of woodland conservation
in Khuanso Community

กชมน ฤทธิเดช¹
Kotchamon Rithidet
เจนจิรา อักษรคง²
Jenjira Aksornkong
นราธิปต์ เอียดเจริญ³
Narathip Aiadchareon
นวนนภา แก้วนาดี⁴
Nuannapa Keawnatip
ลีลดา สุภากาญจน์⁵
Lelada Supakarn
จूरรัตน์ บัวแก้ว⁶
Jureerat Buakaew

Abstract

This research work attempted to investigate the background of woodlands and the tradition of utilizing the forest by Khuanso Community, Khuan Niang District, Songkhla Province. The data of this qualitative research were collected from in-depth interviews with seven community leaders, and focus group discussions with ten locals of Khuanso Community.

The study found that the conserved woodlands of Khuanso Community were important natural resources for the community's way of life because the woodlands were utilized as sources of food, occupations, building materials, and as recreation areas. The conserved woodlands were like the life of the community because the community depends on them. Therefore, the community has had the tradition of conserving the woodlands; they do not cut melaueca trees until they are fully grown or large enough for use. The woodlands have been looked after by people in the community who use their wisdom in

---

¹⁻² นักศึกษาชั้นปีที่ 3 สาขาวิชาชุมชนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
Student, Community Studies Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus.

³⁻⁶ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
Associate Professor, Department of Education of Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus.

managing the resources and utilizing them along with conserving them in order to make the woodlands fertile and naturally sustainable.

However, with development and management by government organizations, Khuanso Community can no longer utilize the conserved woodlands the same way as they used to, and there are capitalists who illegally cut trees for use in factories. People in the community no longer feel they are the owners of the conserved woodlands, and as a result the tradition of woodland conservation has gradually been weakened.

Keywords: tradition of woodland conservation, Khuanso Community, conserved woodlands

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของป่าเว้นและจารีตในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้นำชุมชน จำนวน 7 คน และการสนทนากลุ่มร่วมกับชาวบ้านชุมชนควนโส จำนวน 10 คน

ผลการวิจัยพบว่า ป่าเว้นของชุมชนควนโส เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าในทุกๆ ด้าน อาทิ เป็นแหล่งอาหาร การประกอบอาชีพ การสร้างที่อยู่อาศัย และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าเว้นจึงเปรียบเสมือนชีวิตของชุมชน เพราะเป็นแหล่งพึ่งพิงของระหว่างชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นจารีตรักษาป่า กล่าวคือ ชุมชนไม่ตัดไม้เส้มีดจนกว่าจะโตเต็มที่หรือโตได้ขนาดที่ต้องการนำไปใช้ประโยชน์ ป่าเว้นได้รับการดูแลจากคนในชุมชน เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีความยั่งยืนทางธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามเมื่อความเจริญและการจัดการจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาสู่ชุมชนควนโส ทำให้ชุมชนควนโสใช้ประโยชน์จากป่าเว้นได้ลดน้อยลง แต่ป่าถูกทำลายมากขึ้นจากกลุ่มนายทุนที่ลักลอบตัดไม้ไปใช้ในอุตสาหกรรมโรงงาน ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรกลับไม่รู้สึกลังเลถึงความเป็นเจ้าของ เนื่องจากคิดว่าป่าเว้นไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้จารีตรักษาป่าจึงจางหายไปจากชุมชนในที่สุด

คำสำคัญ: จารีตรักษาป่า ชุมชนควนโส ป่าเว้น

บทนำ

ในอดีตประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ดังคำกล่าว ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาเมื่อการพัฒนาประเทศที่ยึดอุตสาหกรรมเป็นหลักได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปมากมาย โดยเฉพาะป่าไม้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการขยายตัวเชิงปริมาณมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้กลุ่มทุนดักตวงผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป ขณะที่ชุมชนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ปัญหาทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมและการบุกรุกแผ้วถางตัดไม้ทำลายป่าเพื่อประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่มจึงทวี

ความรุนแรงมากขึ้นทุกวัน แม้รัฐมีนโยบายประกาศยกเลิกสัมปทานการทำไม้ในพื้นที่ป่าบกทั้งหมดหรือที่เรียกว่า “ปิดป่า” เมื่อ พ.ศ. 2532 แต่ไม่ได้ทำให้พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด (นิวติ เรื่องพานิช, 2548) เพราะจากสถิติของการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ทั้งก่อนและหลังมีการประกาศยกเลิกสัมปทานป่า พบว่าไม่ได้แตกต่างกัน รวมถึงการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค ทำให้อัตราการตัดไม้ทำลายป่าและบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการผลิตในภาคเกษตรเพิ่มสูงขึ้น ปัจจุบันประเทศไทยอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ปี (2555-2559) ซึ่งกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ ป่าไม้ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อส่งเสริมสิทธิชุมชนในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) เป็นการแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ นอกจากนั้นกรมป่าไม้ได้ออกนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ กำหนดให้มีการปลูกฝังให้ประชาชนมีความรู้สึกรักหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ ทักษะดี ความสำนึก ความรู้สึกและทักษะแก่ประชาชน และจัดให้มีการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ (กรมป่าไม้, 2554) การที่จะแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรม นอกจากจะใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่าแล้ว จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน ก่อให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง

ในขณะที่การพัฒนาประเทศดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ชุมชนเองได้มีกระบวนการตอบโต้ ต่อสู้ เพื่อที่จะรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้ โดยยึดหลักสิทธิชุมชน ซึ่งยังคงเป็นจิตสำนึกร่วมและเป็นอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตที่แนบแน่นกับฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, 2546) พบว่าการมีส่วนร่วมที่เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเจตจำนงในอนาคตของตนเองร่วมกัน เป็นกระบวนการที่จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง การที่สมาชิกในชุมชนมาร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองต่ออำนาจจากภายนอกที่จะเข้ามาจัดการชุมชน ดังนั้นสมาชิกของชุมชนจึงควรที่จะรวมกันในการมีส่วนร่วมในการจัดการกับทรัพยากรของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (ยินดี หนูบวช, 2554) ดังเช่น ชุมชนควนโส

ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าเสม็ดผืนใหญ่ ชุมชนมีความสัมพันธ์พึ่งพิงป่าในฐานะผู้ใช้ประโยชน์และผู้ดูแลรักษา เนื่องจากชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร ยารักษาโรค สร้างบ้านเรือน และอาชีพเสริม เป็นต้น ในฐานะผู้ใช้ประโยชน์ชุมชนจึงต้องเป็นผู้ดูแลรักษาไปพร้อมกัน ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการดูแลรักษาป่า เป็นจารีตที่ชุมชนถือปฏิบัติร่วมกัน เรียกว่า “ป่าเว้น” กล่าวคือ พื้นที่ป่าอยู่ติดกับแปลงนาของใคร คนนั้นมิลิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากป่าในบริเวณติดกันหรือขอเว้นป่าในบริเวณนั้นไว้เพื่อใช้ประโยชน์ แต่ในขณะที่เดียวกันต้องมีหน้าที่รักษาปกป้องพื้นที่ป่าที่ตนใช้ประโยชน์ให้ดี ทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักและหวงแหนป่า ชุมชนดำรงชีพอยู่ได้อย่างพอเพียงโดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอก ต่อมารัฐบาลได้เข้ามาจัดการป่า โดยประกาศให้ป่าเสม็ดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์แสดงการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าตนนั้นถูกกีดกันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าเสม็ด ความรู้สึกรัก หวงแหน และความเป็นเจ้าของป่าจึงลดลง นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่ตามมาคือ การบุกรุกพื้นที่ป่าของกลุ่มนายทุนเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ทำให้ป่าถูกทำลาย พื้นที่ป่าลดลงเป็นอย่างมากในระยะเวลาไม่กี่ปี วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนถูกกลืนไปพร้อมกับการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมถึงจารีตในการรักษาป่าเริ่มจางหายไปพร้อมกัน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาความเป็นมาของป่าเว้น จารีตในการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของป่าเว้น หันมาดูแลรักษาทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมเหมือนอดีต และผลจากการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันหรือเป็นข้อมูลความรู้เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของป่าเว้นของชุมชนควนโส ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาจารีตในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนควนโส ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่มร่วมกับผู้ให้ข้อมูล เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลคือ ชาวบ้านหมู่ที่ 11 ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา จำนวน 10 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลควนโส สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลควนโส จำนวน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดสิทธิชุมชน และนโยบายการจัดการป่าโดยรัฐ ที่มีความน่าเชื่อถือ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนบทความในเชิงพรรณนา

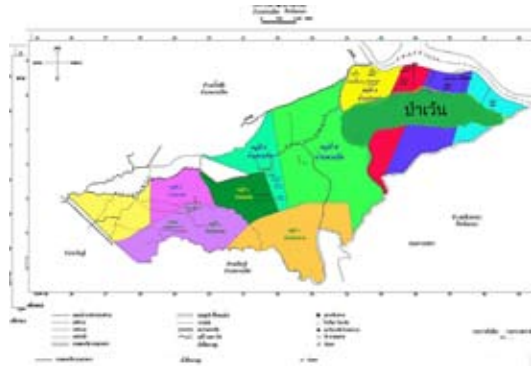
ผลการวิจัย

ความเป็นมาของป่าวัน

ชุมชนควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ตั้งบ้านเรือนใกล้กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ทำนา และทำสวนยางพารา ทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนประกอบด้วยแหล่งน้ำติดทะเลสาบสงขลาและป่าเสม็ดทุ่งบางนกออก (อุทัย ปริญญาสุทธินันท์, 2555, น. 13) ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าพรุที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในจังหวัดสงขลา (ดูภาพประกอบ 1-2) มีพื้นที่ประมาณ 6,250 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5 บ้านปากจำ หมู่ที่ 6 บ้านกลาง หมู่ที่ 8 บ้านสวน หมู่ที่ 10 บ้านใต้ และหมู่ที่ 11 บ้านบ่อหว่า ชุมชนมีความรู้สึกที่ตนเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต และใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการของแต่ละบุคคล (สัญญา พาทุมนันโต, สัมภาษณ์วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555)

ภาพประกอบ 1 ต้นเสม็ด บริเวณป่าเสม็ดทุ่งบางนกออก หมู่ที่ 11 บ้านบ่อหว่า ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 22 มกราคม 2556

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของป่าเสม็ด
 ทุ่งบางนกออก ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
 ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา

อดีตตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนช่วงก่อน พ.ศ. 2435 ความเจริญยังไม่ถึง ชุมชนต้องพึ่ง
 ทรัพยากรจากป่ามาใช้ในการดำเนินชีวิต มีวิถีชีวิตขึ้นอยู่กับป่า เพราะเครื่องมืออำนวยความสะดวก
 ความสะดวกในชีวิตประจำวันดังเช่นยุคปัจจุบันยังไม่มี อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยสี่ทุกอย่างหา
 ได้จากป่าเสม็ด ป่าจึงมีความสำคัญต่อชุมชนมาก ก่อให้เกิดจารีตในการบำรุงรักษาป่า ซึ่งเป็น
 กระบวนการอันสั่งสมมาจากภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อให้มีทรัพยากรเพียงพอต่อการใช้
 ประโยชน์ และไม่เป็นการทำลายป่าให้เสียหายมากเกินไป จารีตนี้เรียกว่า “ป่าเว้น”
 (ประเสริฐ กุลสุวรรณ, สัมภาษณ์วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555)

ป่าเว้น คือ พื้นที่ในป่าเสม็ดที่เกิดจากการเว้นป่าไว้ใช้ประโยชน์ส่วนตัวของชาวบ้าน
 กล่าวคือ ชาวบ้านที่มีแปลงนาติดกับป่าจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์และดูแลป่าบริเวณนั้น
 โดยทำสัญลักษณ์เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ ซึ่งทุกคนสามารถจับจองทำป่าเว้นได้อย่าง
 อิสระในพื้นที่ป่าหลังแปลงนาของตน (ดูภาพประกอบ 3) ด้วยการตัดซุย คือ การถางเป็น
 แนวตรงตามเขตแดนของแปลงนาเข้าไปในป่า และนำกิ่งไม้ที่มีลักษณะโค้งงอคล้ายตะขอ
 (ดูภาพประกอบ 4 และ 5) ปักไว้ที่ปลายนาของตนเองเป็นสัญลักษณ์ที่ทุกคนรับรู้ตรงกันว่า
 พื้นที่นี้มีเจ้าของแล้ว ไม่มีใครสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อีก โดยมีกติกาชุมชนกำหนดว่า
 หากมีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ เช่น เข้าไปเก็บเห็ด ตัดไม้เสม็ด และเก็บน้ำผึ้ง บุคคลนั้น
 จะต้องขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ก่อน ป่าเว้น จึงเป็นจารีตที่ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า
 มีความรักและหวงแหนป่า เปรียบเสมือนเป็นทรัพย์สินส่วนตัว เพราะป่าเว้นเป็นปากท้อง

ของชุมชน ป่าเสม็ดของชุมชนควนโลงจึงมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะได้รับการดูแลรักษา เป็นอย่างดีจากเจ้าของที่นาที่มีพื้นที่ติดกับป่าเสม็ด ดังคำสัมภาษณ์นี้

“เหมือนกับตรงนาเจ้านี้ ตรงเขตแดนตรงนี้ ถึงก็ถางเป็นทางเข้าไป เพื่อเว้นป่านี้อนุรักษ์ไว้ให้มันใหญ่ ถ้าทำเป็นทาง พอว่าตรงนาใคร คนนั้นก็มึลลิตีเป็นเจ้าของ ถ้าเขาต้องการเว้นไว้ทำอะไร ไปใช้สอย เพื่อให้ไม้มันใหญ่ไว้ทำใช้ เขาก็ใช้ขอเกี่ยวใช้ไม้พาดสองต้นเหมือนประตูปุดบอล มีขอเกี่ยวห้อยไว้ชักสองอันหรือสามอันชาวบ้านคนอื่นๆ ไปถึงเห็น พอเห็นว่าตรงนี้มีขอเกี่ยว แสดงว่าเขาขอไว้แล้ว”

(จำลองปี คำแก้ว, สัมภาษณ์วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555)

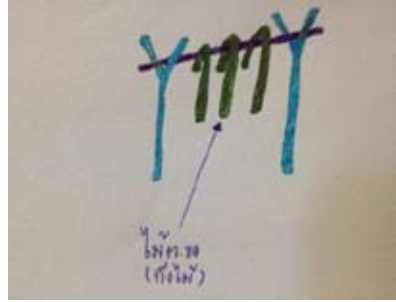
แม้ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ เป็นลายลักษณ์อักษรในการแสดงความเป็นเจ้าของ แต่ทุกคนในชุมชนยอมรับกติกาที่ร่วมกัน ทำให้เห็นว่าชุมชนดูแลรักษาป่าได้เป็นอย่างดี เพราะป่าเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของชุมชน

ภาพประกอบ 3 ป่าเสม็ดที่อยู่ติดกับแปลงนาและสวนปาล์มของตำบลควนโลง อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555

ภาพประกอบ 4 และ 5 สัญลักษณ์ตะขอใช้จับจอบพื้นที่ ด้วยการนำกิ่งไม้มาทอยไว้และปักที่ปลายนา เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555

จารีตการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนควนโส

จารีตป่าเว้น เป็นแบบแผนประเพณีที่คนในชุมชนควนโสปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเปรียบเสมือนดังกฎที่ทุกคนเคารพและไม่กล้าฝ่าฝืน คือ การเลือกตัดต้นไม้ที่โตเต็มที่เท่านั้น เว้นต้นที่ยังไม่โตเต็มที่ไว้เพื่อให้ต้นเสมีตเจริญเติบโตจนได้ขนาดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ป่าเว้นได้รับการดูแลจากเจ้าของนาที่มีพื้นที่ปลายนาติดกับป่าเว้น มีหน้าที่ดูแลป่าบริเวณนั้นควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ โดยจะทำหน้าที่ดับไฟเมื่อเกิดไฟไหม้ป่า และสอดส่องดูแลไม่ให้คนนอกชุมชนบุกรุกทำลายป่า ถึงแม้ว่าไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย แต่ชุมชนยอมรับในกฎกติการ่วมกัน

รูปแบบการใช้ประโยชน์จากไม้เสมีต ซึ่งเป็นไม้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ เมื่อตัดแล้วต้นเดิมจะแตกหน่อเพิ่มขึ้นอีก 2-3 ต้น ทำให้ขยายพันธุ์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในยามเกิดไฟป่า ต้นเสมีตที่โตเต็มที่สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากเป็นพืชที่ทนต่อความร้อนได้ดี ชุมชนจะตัดไม้หน่อหนึ่งครั้งในช่วงฤดูน้ำหลาก เพื่อเก็บไม้ไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนตลอดทั้งปี เพราะง่ายต่อการขนย้ายไม้ที่ตัดแล้วออกจากป่า โดยการล่องเรือเข้าไปในป่าเพื่อขนไม้ออกมาบ้านที่ไม่มีเรือจะใช้การลากไม้ออกมาตามคันนาที่มีน้ำท่วมขัง เป็นภูมิปัญญาในการใช้น้ำทุนแรงดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ส่วนมากเขาจะไปตัดไม้ตอนหน้าฝน น้ำมันจะมีในคู เขาก็ลากมาตามน้ำ เขาไม่ได้แบกเพราะน้ำมันหนัก ลากมาเรื่อยๆ ตามคันนา”
(สมพรศรี สังเทระ, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

จะเห็นได้ว่าชุมชนควนโสมีจารีตในการใช้ประโยชน์จากป่าวันที่เป็นแบบแผนชัดเจน ใช้ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดในการตัดไม้ รู้จักไม้แต่ละชนิดของป่าเป็นอย่างดี ทำให้สามารถเลือกใช้ไม้ได้ตามคุณสมบัติของไม้ รวมถึงใช้ไม้ในทุกกิจกรรมของชุมชน ป่าเสม็ดจึงมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมาก เพราะชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าในทุกๆ ด้าน ดังนี้ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าเสม็ดด้านการสร้างบ้านเรือน เนื่องจากไม้เสม็ดมีความแข็งแรง ทนทาน จึงนิยมใช้เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างบ้าน เช่น ทำเสาบ้าน ฝาบ้าน ใช้เปลือกเสม็ดมุงหลังคาแทนกระเบื้อง เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการตัดไม้พินเพื่อขายเป็นอาชีพเสริม แบ่งออกเป็นไม้พินสั้น คือ ไม้ที่ยาวประมาณ 1 ศอก ขนาดใหญ่เท่าหัวแม่มือ ขายได้ร้อยละ 2 บาท ใช้เป็นพินในการหุงต้ม และไม้หลายขนาด ความยาว 1 วา เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 นิ้ว ขายได้ร้อยละ 50-100 บาท ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาอิฐหรือกระเบื้อง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“แต่ก่อนตอนที่ผมอยู่ประถมตอนเช้าก่อนไปโรงเรียน ต้องไปตัดไม้พินสั้นขนาดเท่าหัวแม่มือ เขาเอาไปใส่ไฟ มีเรือบรรทุกไปขาย ร้อยท่อน 2 บาท ปอกเปลือกเรียบริ้อย”
(ประดม พาหุมนโต, สัมภาษณ์วันที่ 22 พฤศจิกายน 2556)

รวมถึงชุมชนควนโสยังใช้ไม้เสม็ดเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ในงานบุญ ประเพณี เมื่อมีงานวัด กรรมการวัดจะเข็นรถเข็นเพื่อขอไม้พินจากทุกบ้านในหมู่บ้าน นำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการปรุงอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน และพินยังเป็นเชื้อเพลิงในงานเผาศพแบบเชิงตะกอน โดยมีธรรมเนียมที่ชุมชนถือปฏิบัติ คือ ผู้ที่ไปร่วมเผาศพจะนำไม้เสม็ดไปคนละท่อน เป็นความเชื่อที่ว่าต้องถือปลายไม้ให้ชีไปด้านหน้า เพราะบุคคลที่ล่วงลับจะได้จากไปอย่างสงบ หมดห่วงคนที่ยังมีชีวิตอยู่ (นัน อิศระทะ, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันประเพณีดังกล่าวหายไปจากชุมชนควนโสแล้ว เนื่องจากการเผาแบบเชิงตะกอนได้เปลี่ยนเป็นการใช้เมรุแทน

ปัจจุบันชุมชนใช้ป่าเสม็ดเป็นแหล่งอาหาร พืชพาดลาดน้อยลง ทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เพราะป่าเสม็ดเปรียบเสมือนร้านค้าตามธรรมชาติที่ชุมชนไม่ต้องใช้เงินซื้อ เพียงเข้าไปในป่าจะพบกับแหล่งอาหารหลากหลายที่มีอยู่มากมาย แบ่งออกเป็น ประเภทพืช อาทิ เห็ดตับเต่า เห็ดเสม็ด เห็ดแครง ยอดเสม็ด ดอกเสม็ด ผักหวานป่า พืชผักพื้นเมืองอื่นๆ ประเภทสัตว์ อาทิ ไช้หมดแดง ฟิ่งป่า ตะกวด เลือปลา เขี้ยว ไก่ป่า ชะมด นกเป็ดน้ำ ลิงแสม นาก นกคุ่ม นกอีลุ้ม และปลาน้ำจืดต่างๆ เช่น ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาชะโด ปลาเนื้ออ่อน ปลาตะเพียน ปลากระดี่ ฯลฯ และยังใช้ในการประกอบอาชีพหารายได้ให้ชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงผึ้งหลวง วิธีเลี้ยงของชุมชนแห่งนี้เลี้ยงโดยฟังกาด เนื่องจากดอกเสม็ดจะบานในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนมีนาคมของปีถัดไป ฟิ่งหลวงจะอพยพมาจากภูเขาในตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งฟังกาด (ดูภาพประกอบ 6) เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน สร้างจากการนำไม้ 3 ท่อน ใช้ทำเสา 2 ท่อน ทำคาน 1 ท่อน โดยเสาทั้ง 2 ท่อน สูงต่ำไม่เท่ากัน ต้นหนึ่งสูง ต้นหนึ่งต่ำ แต่มีความสูงเหนือศีรษะขึ้นไป ส่วนไม้คานนั้นยาวประมาณศอก ไม้ที่ทำคานนั้นต้องเป็นไม้เนื้อเย็น โดยเฉพาะกระถินฝิ่งชอบมาก เมื่อทำคานเสร็จแล้วตัดกิ่งไม้ ใบไม้ มาสุ่มเป็นร่มเงาให้แก่ผึ้งในการทำรัง (อินดี หนูบวช, 2554, น. 45) ผู้ที่ฟังกาดต้องดูทิศทางลม และสภาพอากาศ และภูมิปัญญาอีกอย่างหนึ่งในการจับผึ้ง คือ การใช้ควันไฟไล่ผึ้งออกจากรัง โดยไม่จุดไฟเผารังเหมือนที่อื่น รังผึ้ง 1 รัง ให้นำน้ำผึ้ง 10-20 ขวด ราคาขวดละ 300-400 บาท สร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชนเป็นอย่างมาก รวมถึงการเก็บเห็ด การตัดไม้เสม็ดทำกระชังเลี้ยงปลากระพง ทำเครื่องมือประมงพื้นบ้าน และการตัดฟืน เป็นต้น

ภาพประกอบ 6 ฟังกาดจำลอง นำไม้กระถินมาทำคาน แล้วตัดกิ่งไม้ใบไม้มาสุ่มเป็นร่มเงาให้แก่ผึ้งในการทำรัง

ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 15 พฤศจิกายน 2555

นอกจากนี้ ชุมชนใช้ป่าเสม็ดเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและแหล่งศึกษารวมชาติ เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าพรุหรือป่าเสม็ดให้กับนักเรียนหรือผู้สนใจสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้านระบบนิเวศ ได้สัมผัสกับอากาศบริสุทธิ์และความเขียวขจี ป่าเสม็ดให้คุณค่าทางจิตใจแก่ชุมชน เพราะพื้นป่าเปรียบเสมือนสมบัติอันล้ำค่า ที่ไม่สามารถหาสิ่งใดมาทดแทนได้

เมื่อการเปลี่ยนแปลงเริ่มเข้ามาพร้อมกับความเจริญ การมีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ทำให้ป่าถูกลดความสำคัญลงไปอย่างมาก เช่น เดิมใช้พื้นจากไม้เสม็ดปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้แก๊สทุ้งต้มแทน บ้านเรือนสร้างด้วยไม้เสม็ดเกือบทุกส่วน เปลี่ยนมาเป็นบ้านรูปทรงสมัยใหม่ที่ใช้อิฐและปูนในการก่อสร้าง บ้านที่เคยหันหน้าสู่แม่น้ำหรือสู่ป่ากลายเป็นหันหน้าเข้าสู่ถนน หันหลังให้แม่น้ำและป่า สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ว่าชุมชนตอบรับความเจริญที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ละทิ้งสิ่งที่เคยปฏิบัติ ในการดำรงชีพ โดยมองว่าสิ่งเหล่านั้นไม่ทันสมัย อีกเหตุปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ คือ การเข้ามาจัดการป่าของรัฐ โดยส่งเสริมให้ชุมชนปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น ทั้งยางพาราและปาล์มน้ำมัน รวมถึงมีการออกใบอนุญาตรับรองสิทธิการครอบครองที่ดินใน พ.ศ.2518 ให้กับคนในชุมชน แต่พื้นที่ของนาข้าวที่อยู่ติดกับเขตป่าถาวรได้รับเพียงเอกสารสิทธิ์ น.ส.3 ก เท่านั้น กรมป่าไม้ประกาศให้พื้นที่ป่าเสม็ดทุ่งบางนกออกเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณปี พ.ศ.2530 ทำให้ชุมชนเกิดอคติต่อหน่วยงานของรัฐ รู้สึกว่าถูกกีดกันและไม่อยากเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า วิถีชีวิตที่เคยดำเนินมาเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ชุมชนเคยตัดไม้เสม็ดจากป่าคิดเป็น 100% แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือ 5% เท่านั้น (เคเน็ค สุพกิจ, ประเจียด พาหุมนโต, ประเสริฐ ภูลสุวรรณ, ภิตพัฒน์ หนูมี, สมรส เตชะวรรณโต, สุรินทร์ แก้วชูศรี, สัจญา พาหุมนโต, สมณี เตชะวรรณโต, สนทนากลุ่ม, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556) ถึงแม้ชุมชนใช้ป่าน้อยลงแต่ป่าถูกทำลายมากกว่าในอดีต เพราะมีนายทุนจากนอกชุมชนเข้ามาบุกรุกทำลายป่า ชุมชนรู้สึกเฝ้าเฉยต่อการกระทำของนายทุน เนื่องจากคิดว่าป่าไม่ใช่สมบัติของชุมชนอีกต่อไป ในปัจจุบันป่าเสม็ดได้เปลี่ยนรูปแบบจากการเป็นป่าสงวน มาเป็นป่าชุมชน ซึ่งได้รับการจดทะเบียนถูกต้องตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2550 ทำให้ชาวบ้านได้สิทธิในการดูแลและจัดการดังกล่าวต่อไป

“ตอนนี้มันเปลี่ยนเป็นป่าชุมชน คือว่าจดทะเบียนจากกรมป่าไม้ พอจดทะเบียนป่าชุมชนถึงก็มีคณะกรรมการป่าชุมชนดูแลชาวบ้าน คือช่วยกันดูแลแทนป่าไม้ทำโครงการไปทางป่าไม้เขาก็ให้งบมาส่วนหนึ่ง เพื่ออนุรักษ์ป่านี้”

(ไสว วนาสุข, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

“เราได้จดทะเบียนเป็นป่าชุมชน แต่ว่าไม่ใช่ป่าชุมชนที่เต็มรูปแบบเหมือนภาคเหนือแต่ก็มีกรรมการป่าคอยดูแลการใช้ใช้ได้ส่วนหนึ่ง แต่ต้องมาขออนุญาตกรรมการเหมือนตอนไปตัดนี้ต้องขอ”

(อรณ พาทุนันโต, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

แม้ว่าจะไม่เป็นป่าชุมชนเต็มรูปแบบ แต่ชุมชนได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน หมู่บ้านละ 12 คน ในการดูแลป่า เป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ รับแจ้งเหตุต่างๆ เช่น ไฟป่า การลักลอบตัดไม้ เป็นผู้พิจารณาขออนุญาตเมื่อมีคนในชุมชนต้องการตัดไม้ในป่ามาใช้ และตั้งกลุ่มอาสาสมัครไปเผา เพื่อเฝ้าระวัง เตรียมความพร้อมและควบคุมไฟป่า โดยได้รับการอบรมรวมทั้งการสนับสนุนอุปกรณ์ดับเพลิงจากกรมควบคุมไฟป่า

แนวโน้มการจัดการป่าในอนาคต

จากความเจริญที่เข้ามาและการจัดการป่าของรัฐ ทำให้จารีตป่าเว้นเริ่มสูญหายไปพร้อมความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนกับป่า คนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่รู้จักและไม่เข้าใจคำว่า “ป่าเว้น” นำไปสู่ปัญหาที่เด่นชัดในปัจจุบัน คือ ชุมชนไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าอีกต่อไป ปล่อยให้ละเลยให้ป่าถูกบุกรุกจากกลุ่มนายทุน ถึงแม้จะมีคณะกรรมการป่าชุมชนให้ความดูแลอยู่ แต่ก็ไม่สามารถตรวจตราได้ตลอดเวลา เพราะชุมชนไม่ร่วมมือกันดังเช่นในอดีต ความอุดมสมบูรณ์ในป่าจึงลดลงอย่างมาก

ผลจากการพัฒนาและการเข้ามาของอุตสาหกรรมโรงงาน ประมาณปี พ.ศ. 2545 ทำให้วิถีชีวิตพื้นบ้านรวมถึงป่าเสม็ดซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ป่าเปรียบตั้งเส้นเลือดใหญ่ คอยหล่อเลี้ยงชุมชนให้อยู่รอดท่ามกลางความยากลำบาก ในขณะที่ความสะดวกสบายยังเข้าไม่ถึง แต่ในปัจจุบันวิถีดั้งเดิมนั้นเลือนหายไป การให้

ความสำคัญกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติลดลง ชุมชนไม่กระตือรือร้นที่จะดูแลและแก้ไขเมื่อเกิดปัญหา ทำให้ป่าเสื่อมโทรม ขาดความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพน้อยลง เห็นได้จากพืชพื้นเมืองที่เคยมีอยู่ชุกชุมกำลังจะหายไปจากชุมชน เช่น ต้นหนุมชอ หัวนา ป่าไผ่ ต้นกะพ้อ ต้นครุระ ต้นนมนก เป็นต้น (คณเดศ สุพกิจ, ประเจียด พาหุมันโต, ประเสริฐ กุลสุวรรณ, กิติภักดิ์ หนูมี, สมรส เตชะวรรณโต, สุรินทร์ แก้วชูศรี, สัญญา พาหุมันโต, สมนึก เตชะวรรณโต, สนทนากลุ่ม, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556) คณะกรรมการป่าชุมชนเห็นความสำคัญของพืชพื้นเมือง จึงของบประมาณจากกรมป่าไม้เพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้ขยายพันธุ์พืชพื้นเมืองปลูกเพิ่มในพื้นที่ป่าเสื่อม เพื่อให้สัตว์ป่าที่กำลังจะสูญหายไปจากป่าได้มีที่อยู่อาศัยและมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ระบบนิเวศกลับมาสมดุลเหมือนในอดีต ช่วงก่อนมีการบุกรุกพื้นที่ป่าของกลุ่มนายทุน นอกจากนั้นชุมชนมีความวิตกกังวลว่าป่าเสื่อมจะหมดไป โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่เศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทุกอย่างต้องใช้เงินซื้อ ทำให้ชุมชนโหยหาอดีตคิดถึงวัยเด็กที่ได้เข้าไปตัดไม้ หาของป่า หารายได้เสริมจากป่าวัน จึงต้องการรื้อฟื้นจารีตป่าวันให้กลับมา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ถ้าว่ายังป่าเหม็ด (ป่าเสม็ด) นี้เหลย (อีก) บางที่เราอาจได้ใช้สอยต่อไป เพราะว่าต่อไปข้างหน้าสามสี่สิบปี แก๊สก็หมด น้ำมันก็หมด ชาวบ้านเดือดร้อนทันที ค่าใช้จ่ายจะสูงมาก พอว่าไฟฟ้าแพงขึ้น แก๊สแพงขึ้น คนจะไปนึกถึงนี้ป่าวันนี้แหละ”

(อรุณ กลับใจได้, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

เสียงสะท้อนจากชุมชนอีกส่วนหนึ่ง ต้องการที่จะนำจารีตป่าวันกลับมาเพื่อการอนุรักษ์ป่าเสม็ดและสืบทอดภูมิปัญญาอันทรงค่าของชุมชนไว้ โดยการขอคืนสิทธิการดูแลป่าจากรัฐให้กลับมาเป็นของชุมชนอย่างเต็มรูปแบบ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ให้ภาครัฐทำแนวเขตของป่าชุมชนโดยชูดรอป จัดตั้งกรรมการดูแล มีข้อตกลงที่เด็ดขาด คือ มีโทษเห็นๆ ถ้าว่าไม่ทำตามกฎ คืนสิทธิให้เจ้าของปลายนาใครก็ดูแล ถ้าทำครุอบชาวบ้านก็จะไม่มีการบุกรุกเข้าไป กันไฟได้ไฟที่มาจากที่อื่นไม่สามารถเข้ามาไหม้ของเราได้”

(กันยา บุญรัตน์, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

“ที่ผมเห็นหลายคน เหมือนลุ่มกับป่านี้ พอแหล่งถึงเรื่อง ป่าดูมีความสุขดี เรามีนวนโน้มที่จะนำเสนอวิถีชีวิตป่านี้ มาเกี่ยวข้องกับคนในปัจจุบันนี้ก็น่าจะดี เพราะว่าเราผูกพัน กับป่ามานาน”

(อู๋ย คันธธา, สัมภาษณ์วันที่ 22 มกราคม 2556)

แนวคิดนี้ยังเป็นเพียงนามธรรมที่รอให้ชุมชนกลับมามีส่วนร่วม โดยการพูดคุยในที่ ประชุมประจำเดือนให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของป่า ให้ชุมชนตระหนักว่าป่าเป็นชุมทรัพย์ล้ำค่า หากปล่อยให้ป่าเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ และหมดไปโดยไม่ใส่ใจจะส่งผลให้ในอนาคตไม่มีแหล่ง ทรัพยากรไว้พึ่งพิงยามเกิดวิกฤติทางพลังงาน นอกจากนี้ที่ประชุมยังระดมความคิดเห็นเพื่อ หาวิธีการที่จะรื้อฟื้นจารีตป่าวันกลับมาให้คนรุ่นหลังได้มีป่าไว้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

ชุมชนควนโส พึ่งพาป่าเสม็ดในการใช้ประโยชน์ การดำรงชีวิตของชาวบ้านต้องอาศัย ทรัพยากรจากป่าเสม็ด ทุกคนสามารถเข้าใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างอิสระเท่าเทียมกัน ทั้งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งอาชีพ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของยินดี หนูบวช (2554) กล่าวว่า ชาวบ้านพึ่งพาไม้เสม็ดในการประกอบอาชีพมากที่สุด เนื่องด้วยชาวบ้าน อาศัยไม้เสม็ดมาทำเป็นเสาวอน ในการดักจับปลา จับกุ้ง ทำเสากระซังเลี้ยงปลากะพง ทำสะพานกระซังปลา และทำขนำเฝ้าปลากะพง ป่าเสม็ดจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน

จารีตป่าวันของชุมชนควนโส มีรูปแบบการใช้ประโยชน์ โดยคนในชุมชนกำหนด อาณาเขตของป่าวันและกติกาในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน แม้ในปัจจุบันป่าเสม็ดจะได้รับการจัดทะเบียนเป็นป่าชุมชนแล้ว แต่ก็ไม่ได้เป็นป่าชุมชนเต็มรูปแบบ ชุมชนจึงเน้นการมี ส่วนร่วมเพื่อที่จะระดมความคิดเห็นในการรื้อฟื้นจารีตป่าวันกลับมา ดังแนวคิดของชลธิรา สัตยวัฒน์ (2546) ที่มองว่าสิทธิชุมชนยังคงเป็นจิตสำนึกร่วม และเป็นอุดมการณ์ในการ ดำเนินชีวิตที่แนบแน่นกับฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนควนโสเองก็มี อุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตที่แนบแน่นกับทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน เพราะป่าเสม็ดให้ คุณประโยชน์แก่ชุมชนนานัปการ คนในชุมชนทุกคนจึงช่วยกันดูแลรักษาป่าให้มีความ อุดมสมบูรณ์นอกจากนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555-2559)

ได้บรรจยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนไว้ด้วย โดยมุ่งรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่าและเขตอนุรักษ์ มุ่งส่งเสริมสิทธิและพัฒนาศักยภาพชุมชนในการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เชื่อมโยงกับชุมชนควนโสที่ยึดถือป่าวันเป็นกลไกในการอนุรักษ์ป่าเสม็ด โดยให้สิทธิแก่คนในชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า แม้ว่าจะมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาควบคุมอยู่ก็ตาม ทุกคนจึงต้องทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ใช้และผู้รักษาควบคู่กัน ใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่รัฐกำหนด รักษาสภาพป่าให้สมบูรณ์ ซึ่งคำนึงถึงการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต อนึ่ง ผลจากการเข้าควบคุมป่าของรัฐและความสะดวกราบรื่นที่ฉาบฉวยในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกห่างเหินออกจากป่า คนรุ่นหลังในชุมชนช่วงอายุน้อยกว่า 40 ปี ไม่คุ้นเคยหรือไม่รู้จักจารีตป่าวัน คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าว ยางพารา และปาล์มน้ำมัน มากกว่าการอนุรักษ์พื้นที่ป่า จึงเกิดการบุกรุกแผ้วถางป่าทำเป็นเรือกสวนไร่นา ส่งผลให้ป่าเสื่อมโทรม ชุมชนไม่ตระหนักถึงคุณค่าของป่าดังเช่นคนในอดีตอีกต่อไป

สรุปผลการวิจัย

อาจกล่าวได้ว่าป่าวันเป็นจารีตการอนุรักษ์ป่าของชุมชนควนโส อันเกิดจากภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยการเว้นพื้นที่ป่าหลังแปลงนาไว้ใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการดูแลรักษา นอกจากนั้นป่าเสม็ดเป็นแหล่งพึ่งพิงของชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าในทุกๆ ด้าน เป็นที่ผลิตอาหาร อาชีพ ที่อยู่อาศัย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ชุมชนจึงอนุรักษ์ป่าควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ มีวิถีชีวิตที่แนบแน่นกับป่ามาโดยตลอด แต่เมื่อความเจริญและอุตสาหกรรมโรงงานเข้ามา ได้เปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมครัวเรือนที่ผูกพันอยู่กับป่าให้เกิดช่องว่างระหว่างคนกับป่า และช่องว่างนี้ขยายตัวออกไปเมื่อรัฐได้เข้ามาจัดการป่าจากความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักและหวงแหน สายใยระหว่างคนกับป่าได้ถูกทำลายลง อย่างไรก็ตามในปัจจุบันแกนนำชุมชนจัดการประชุมระดมความคิดเห็นเป็นประจำทุกเดือน คิดหาวิธีที่จะรื้อฟื้นจารีตป่าวันกลับมาอยู่คู่ชุมชนควนโสและให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของป่าเหมือนในอดีต

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบจารีตในการอนุรักษ์ป่ากับพื้นที่อื่นๆ ที่มีป่าชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญ เพื่อให้เห็นแนวทางที่แตกต่างของรูปแบบการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สามารถนำมาประยุกต์ ปรับปรุงให้เหมาะสมกับจารีตของแต่ละชุมชน
2. หน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบุคคลที่เกี่ยวข้องควรให้ความช่วยเหลือ ดูแล และหาแนวทางการประสานความร่วมมือกับคนในชุมชนเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ป่าไว้
3. การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเพิ่มเติมในด้านการสร้างอำนาจต่อรองกับภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2554). *นโยบายป่าไม้แห่งชาติ*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.forest.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=304&Itemid=413 (วันที่ค้นข้อมูล : 7 ธันวาคม 2555).
- ชลธิรา สัตยารัตนา. (2546). *สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้: โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : นิธิธรรม.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2548). *ป่าไม้และการป่าไม้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- ยินดี หนูบวช. (2554). *วิถีคน วิถีป่าเสม็ด ชุมชนควนโส ตำบลควนโส อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/SummaryPlan11__thai.pdf (วันที่ค้นข้อมูล: 7 ธันวาคม 2555).
- สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 4 สาขาพิษณุโลก. (2555). *การอนุรักษ์*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.forest.go.th/phitsanulok/index.php?option=com_content&view=article&id=5163_Ap8&catid=13%3A2010-06-04-06-%25M-%25S&lang=th (วันที่ค้นข้อมูล: 26 ธันวาคม 2555)
- อุทัย ปริณญาสุทธินันท์ และคณะ. (2555, เมษายน-กันยายน), *ป่าเสม็ดชุมชนควนโสกับบทเรียนการจัดการป่าโดยรัฐ*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(1), 13-17.

บุคลากรกรม

- กันยา บุญรัตน์, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่หมู่บ้านทุ่งบางนกออก ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- คณิศ สุพกิจ, (2555, 15 พฤศจิกายน). สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลควนไส. สนทนากลุ่มและสัมภาษณ์. ที่ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- ประเจียด พาหุมันโต, (2556, 22 มกราคม). สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลควนไส. สนทนากลุ่มและสัมภาษณ์. ที่องค์การบริหารส่วนตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- จำศิลป์ คำแก้ว, (2555, 15 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- นันทน์ อีสสระทะ, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- ประถม พาหุมันโต, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- ประเสริฐ กุลสุวรรณ, (2555, 15 พฤศจิกายน และ 2556, 22 มกราคม). ผู้ช่วยผู้ใหญ่. สนทนากลุ่มและสัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- กิติพัฒน์ หนูมี, (2555, 15 พฤศจิกายน). ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลควนไส. สนทนากลุ่ม. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- สมนึก เตชะวรรณโต, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- สมรส เตชะวรรณโต, (2555, 22 พฤศจิกายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน. สนทนากลุ่ม. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- สมพรศรี สังเคราะห์, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- สัญญา พาหุมันโต, (2555 15 พฤศจิกายน). ผู้ใหญ่บ้าน. สนทนากลุ่ม. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- สุรินทร์ แก้วชูศรี, (2555, 22 พฤศจิกายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน. สนทนากลุ่ม. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- ไสว วนาสุข, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- อรณ พาหุมันโต, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- อรุณ กลับใจใต้, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา
- อ้อย คันทษา, (2556, 22 มกราคม). สัมภาษณ์. ที่ชุมชนควนไส ตำบลควนไส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา